

MAGDALENA DZIADEK

Instytut Muzykologii Uniwersytetu Jagiellońskiego

ul. Westerplatte 10, 31–033 Kraków, +48 12 663 16 70

muzykologia@uj.edu.pl

magdalena.dziadek@uj.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1409-7902>

Działalność artystyczna Eduarda Steuermanna do 1936 roku

Eduard Steuermann (1892–1914), syn adwokata z Sambora, zawdzięczał początki edukacji muzycznej matce, która była śpiewaczką-amatorką (uczyła także muzyki swoje dwie córki Rosę i Salomeę — przyszłe aktorki). Jeszcze przed rozpoczęciem regularnej nauki muzyki u Vilema Kurza w konserwatorium Galicyjskiego Towarzystwa Muzycznego we Lwowie występował publicznie jako cudowne dziecko. Studia u Kurza trwały od 1904 do 1910 roku. Już po roku nauki młody pianista wykonał we Lwowie publicznie *Koncert fortepianowy C-dur* Beethovena, a rok później wystąpił z nieznanym programem w Czerniowcach¹. Jednak właściwy debiut artysty odbył się w sali ukraińskiego stowarzyszenia Dom Narodny we Lwowie 14 grudnia 1906 roku. Młody muzyk liczył sobie wówczas piętnaście lat. Wykonał obszerny i poważny program, w którym znalazły się utwory później przez niego często grywane: *Preludium i fuga Cis-dur* Bacha, *Fantazja* op. 15 Schuberta, *Vogel als Prophet (Ptak prorokiem)* Schumanna, *Ballada* Brahmsa, *Die erste Walpurgisnacht (Noc świętojańska)* Mendelssohna w opracowaniu Liszta, *Polonez* Liszta, nieznaną z tytułu utwór Sgambattiego oraz *24 preludia* Chopina. Recenzje, jakie napisali krytycy lwowscy po tym kon-

---

¹ Zob. Gr [Ludwik Gruder], *Z Sali koncertowej*, „Gazeta Narodowa” nr 282 z 16 grudnia 1906, s. 2.

cercie, były bardzo pozytywne. Najbardziej wnikliwie wypowiedział się na temat zalet przyszłego pianisty Stanisław Niewiadomski, podkreślając biegłość techniczną, będącą rezultatem zarówno wrodzonych zdolności, jak i uczciwej pracy ucznia i jego mistrza, niezawodną pamięć, inteligencję oraz pewien chłód interpretacji, bynajmniej nie po młodzieńczemu wylewnej². Co ciekawe — te właśnie cechy rozwinął w sobie Steuermann w wieku dojrzałym; były rozpoznawane powszechnie jako główne rysy jego warsztatu i osobowości artystycznej (w Niemczech nazwano go „najbardziej rzeczowym” z pianistów³). Wieść o błyskotliwym debiucie Steuermanna dotarła aż do Pragi — potraktowano go bowiem jako sukces pedagogiczny jego czeskiego pedagoga Kurza. Czołowy dziennik czeskojęzyczny Pragi „Národní listy” obszernie rozpisał się na temat koncertu, przytaczając opinie aż pięciu lwowskich krytyków⁴.

W latach nauki we Lwowie Steuermann występował na corocznych popisach oraz grywał u boku wybitnych solistów, którzy pojawiali się w mieście, np. w marcu 1909 roku pojawił się na zorganizowanym przez Koło Artystyczno-Literackie koncercie z udziałem Stanisława Barcewicza, zyskując pochlebna opinię recenzenta „Kuriera Lwowskiego” („bardzo uzdolniony i piękne nadzieje rokujący”)⁵, a w lutym 1910 roku wziął udział w koncercie wiedeńskiej gwiazdy Selmy Kurz⁶. Grywał też w okolicznych miastach, np. w październiku 1909 roku wziął udział w uroczystościach ku czci Słowackiego w Samborze, wykonując w tamtejszej Sali Sokoła *Polonez A-dur* Chopina⁷.

O wcześnie rozwiniętym zamiłowaniu do wykonywania muzyki nowoczesnej, jak również o specyficznych predyspozycjach pianistycznych, polegających na łączeniu biegłości technicznej z nadzwyczajną sprawnością w dziedzinie czytania nut (Lesetechnik), świadczy fakt, że w 1908 roku kilka razy wykonał transkrypcję fortepianową (prawdopodobnie własną) poematu *Tako rzecze Zaratustra* jako ilustrację do wykładu na temat muzyki Richarda Straussa, który miał w Kole Artystyczno-Literackim we Lwowie Edmund Walter⁸. Próbował też

² S. Niewiadomski, *Z muzyki*, „Słowo Polskie” nr 577 z 19 grudnia 1906, s. 1 (wyd. popołudniowe).

³ Określenie „sachlichste Pianist” jest kalamburem bazującym na nazwie ówczesnego modnego kierunku kompozytorskiego Nowa Rzeczowość (Neue Sachlichkeit).

⁴ *Hudba*, „Národní listy” nr 26 z 26 stycznia 1907, s. 3.

⁵ S. Meliński, *Z muzyki*, „Kurier Lwowski” nr 149 z 31 marca 1909, s. 4.

⁶ S. Meliński, *Z sali koncertowej*, „Kurier Lwowski” nr 59 z 5 lutego 1910, s. 6 (wyd. popołudniowe).

⁷ *Rok Słowackiego*, „Kurier Lwowski” nr 493 z 22 października 1909, s. 6.

⁸ *Kronika*, „Kurier Lwowski” nr 207 z 4 maja 1908, s. 4.

w tym czasie sił jako kompozytor, autor pieśni do tekstów polskich *Miłość skrzydlata*, *Powiew w sadzie*, *Prośba skrzydlata* oraz *Zigeunerlied* (1908)⁹.

Ukończywszy lwowskie konserwatorium, artysta zdecydował się na kontynuowanie studiów za granicą. Latem 1910 roku wziął udział w letnim kursie mistrzowskim Ferruccio Busoniego w Bazylei (przedmiotem kursu była *Sonata h-moll* Liszta)¹⁰. Następnie krótko uczył się kompozycji pod kierunkiem Engelberta Humperdincka w Hochschule für Musik w Berlinie. W tym okresie skomponował kolejną pieśń — *Lied des Gefangenen* (1912). W 1912 roku poznał Arnolda Schönberga i zaczął studiować pod jego kierunkiem, stając się jednym z najwierniejszych członków jego grupy, obok Albana Berga, Antona Weberna, Rudolfa Kolischa i Erwina Steina. W tymże roku pracował wspólnie z Schönbergiem nad prawykonaniem *Pierrot lunaire*, które odbyło się w berlińskiej Choralionsaal 16 października 1912 roku, w którym udział wzięli: Albertine Zehme (śpiew), Eduard Steuermann (fortepian), Jakob Maliniak (skrzypce, altówka), Hans Kindler (wiolonczela), Hans de Vries (flet, piccolo) i Carl Essberger (klarinet, klarinet basowy). Wykonanie powtórzono w Wiedniu już 2 listopada tegoż roku. Premiera berlińska odbiła się głośnym echem w prasie. „Die Musik” zamieściła entuzjastyczną recenzję pióra Arno Nadela, w której wykonawcom dostał się najwyższy komplement: „Nie dość pochwał dla tych, którzy doprowadzili do tego, że zabrzmiał ten niezwykle trudny utwór”¹¹. W grudniu 1912 roku zadebiutował także Steuermann w Berlinie jako solista. Jego recital — niestety nie znamy jego programu — został zauważony przez sprawozdawcę pisma „Die Musik”. „Rozum góruje u niego nad stroną uczuciową. Nie zaszkodziłoby dodać coś od siebie” — brzmi bynajmniej nie zaskakująca ocena Hansa Reissa¹². Po drugim koncercie solowym Steuermanna, który odbył się w Berlinie w styczniu 1914, Reiss wyraził identyczny sąd: „Eduard Steuermann ma wielkie zdolności. Dalsze wydoskonalenie duchowej strony gry uczyniłoby z niego znaczącego pianistę”¹³.

⁹ *Steuermann Eduard [Edward] 1892–1964* [online], https://www.musicologie.org/Biographies/s/steuermann_eduard.html (dostęp 9.02 2017).

¹⁰ Zob. V. Rülke, *Der Komponist Eduard Steuermann, Vier Werkstudien*, Hildesheim–Zürich–New York 2000, s. 12.

¹¹ „Ensamble, [...] die das ungemainschwierige Werk zu Gehörbrachten, ist jedes Lob zuwenig”. A. Nadel, *Kritik (Konzerte)*. Berlin, „Die Musik” XII: 3, 1. Novemberheft 1912, s. 184.

¹² „Bei Eduard Steuermann beherrscht der Verstand die Gefühlseite. Etwas mehr aus sich herausgehen kann nichts schaden”. H. Reiss, *Kritik (Konzerte)*. Berlin, „Die Musik” XII: 7, 1. Januarheft 1913, s. 52.

¹³ H. Reiss, *Kritik (Konzerte)*. Berlin, „Die Musik” XIII: 9, 1. Februarheft 1914, s. 178.

Parę tygodni po wybuchu wojny Steuermann został internowany w Wiedniu, gdzie próbował się schronić, a następnie, wcielony do wojska, pracował w służbie sanitarnej w Przemyślu¹⁴. Skoro tylko pojawiły się możliwości koncertowania — korzystał z nich. Dawał w Przemyślu i okolicy koncerty dobroczynne na rzecz żołnierzy i ich rodzin; prawdopodobnie na użytek tych koncertów skomponował *Soldatenlied* na głos i fortepian¹⁵. Jeszcze przed końcem wojny, 6 maja 1918 roku zjawił się we Lwowie, wykonując *Koncert c-moll* Saint-Saënsa ze sformowaną na poczekaniu orkiestrą filharmoniczną pod dyrekcją swego profesora Vilema Kurza¹⁶. Po zakończeniu wojny zdecydował się osiedlić w Wiedniu, gdzie mieszkał do momentu opuszczenia Austrii w 1936 roku. Już w roku 1919 zaczął zajmować się pedagogiką muzyczną (Stanisław Dybowski wymienia wśród wiedeńskich uczniów Steuermanna z lat 1919–1921 czterech wybitnych pianistów pochodzących ze Lwowa: Jakuba Gimpla, Artura Hermelina, Alfreda Müllera i Leopolda Münzera). Na podstawie artykułu Hanny Palmon można uściślić, że studia Artura Hermelina pod kierunkiem Steuermanna, którego ten artysta niezwykle cenił, trwały co najmniej do 1923 roku¹⁷. Wśród uczniów wiedeńskich warto wymienić Rudolfa Rétiego — założyciela wiedeńskiego oddziału Internationale Gesellschaft für Neue Musik (IGNM), Theodora Wiesengrunda Adorna, Victora Ullmanna, Jozefę Rosanską (ówczesną żonę Rudolfa Kolischa). Aktywność pedagogiczną rozciągnął artysta we wczesnych latach dwudziestych także na Pragę — Erich Steinhard poinformował w korespondencji z grudnia 1922 na temat życia muzycznego w Pradze, nadesłanej do „Die Musik”, iż Steuermann wręcz się tam osiedlił¹⁸.

Lata 1918–1921 to jednak przede wszystkim dalsza współpraca z Schönbergiem. Artysta związał się z założonym przez niego oraz Antona Weberna, Albana Berga, Erwina Steina i Benno Sachsa w listopadzie 1918 roku Der Verein für musikalische Privataufführungen (zwanym w skrócie Schönberg-Verein), występując w koncertach tego stowarzyszenia. W przechowywanej w Wiedniu spuściznie Albana Berga zachował się komplet spisanych jego ręką protokołów działalności Schönberg-Verein w latach 1918–1921¹⁹. Ich treść opublikował

¹⁴ V. Rülke, op. cit., s. 14–15.

¹⁵ *Steuermann Eduard ...*, op. cit.

¹⁶ *Wiadomości koncertowe*, „Kurier Lwowski” nr 208 z 6 maja 1918, s. 7.

¹⁷ H. Palmen, *The Polish pianist Artur Hermelin* [online], http://www.demusica.pl/cmsimple/images/file/palmon_muzykalia_13_judaica_4.pdf (dostęp 7.03.2017).

¹⁸ E. Steinhard, *Musikleben. Konzert. Prag*, „Die Musik” XV/3, Dezember 1922, s. 230.

¹⁹ Zob. P.A. Pisk, *Der Verein für musikalische Privataufführungen*, „Musikblätter des Anbruch” 1924, z. 8/9, s. 325–326.

w 1981 roku Walter Szmolyan na łamach „Österreichisches Zeitschrift für Musik”²⁰. Wynika z nich, że Steuermann wziął udział jako solista bądź kameralista w 77 spośród 113 udokumentowanych koncertów, które kółko Schönberga urządziło w różnych salach Wiednia oraz w Pradze pomiędzy grudniem 1918 i grudniem 1921 roku. Już na pierwszym z nich pianista wykonał (29 grudnia 1918) *IV i VII Sonatę fortepianową* Skriabina, a wspólnie z pianistą Ernstem Bachrichem odegrał *VII Symfonię* Mahlera w opracowaniu Alfreda Caselli na fortepian na cztery ręce. W programie następných koncertów znalazły się m.in. wykonane przez Steuermanna jako solistę *Introdukcja, Passacaglia i Fuga* op. 96 Regeera, *I Sonata fortepianowa* Berga, *Sonatina* Busoniego, *7 kleine Stücke* i *Tanz für Klavier* Josepha Mattiasa Hauera, *Gaspard de la nuit* Ravela, *Children’s Corner* Debussy’ego, *Drei Klavierstücke* op. 11 Schönberga, *Piano Rag-Music* Strawińskiego. W duecie z Bachrichem grywał Steuermann m.in. *5 łatwych utworów na 4 ręce* Strawińskiego, w duecie z Rudolfem Serkinem — *En blanc et noir* Debussy’ego, z różnymi partnerami — transkrypcje dzieł orkiestrowych: *Poemat ekstazy* Skriabina, *La mer* Debussy’ego, *Peleas i Melisanda* Schönberga. Nie uczestniczył natomiast w wykonaniach utworów Szymanowskiego, które kółko Schönberga przyjęło do repertuaru²¹. Schönberg-Verein dało także kilka koncertów w Pradze, w prestiżowej sali Mozarteum, należącej do czołowego praskiego wydawnictwa muzycznego Urbanek. Trzy z tych koncertów zostały odnotowane w cytowanej pracy Waltera Szmolyana (koncert 7 marca 1920, na którym Steuermann grał z Serkinem *En blanc et noir*, koncert 8 marca tegoż roku, na którym prezentował *VII Sonatę* Skriabina i *Sonatę* op. 1 Berga, oraz wieczór sonat skrzypcowych 11 listopada 1921 roku, podczas którego pianista zagrał z Rudolfem Kolischem *Sonatę A-dur* Mozarta, Beethovena *c-moll* i Brahmsa *A-dur*). Należy uzupełnić, że 15 kwietnia 1920 roku Steuermann wystąpił w praskiej Sali Urania w ramach kolejnego koncertu Schönberg-Verein²², a tydzień później wspólnie ze Stellą Eisner wykonał *Kinder-Totenlieder* Mahlera i *Pieśni dziecięce* Musorgskiego w Sali Mozarteum²³. 18 listopada 1921 roku Steuermann ponownie wystąpił w Pradze w ramach koncertu Schönberg-Verein. Towarzyszył solistce Nowego Teatru Niemieckiego Erice Wagner oraz muzykom orkiestry te-

²⁰ W. Szmolyan, *Die Konzerte des Wiener Schönberg-Vereins*, „Österreichisches Zeitschrift für Musik” 1981, z. 36, s. 82.

²¹ Były to *Maski*, *Romans* op. 23 na skrzypce i fortepian, *Sonata skrzypcowa* op. 9 i *Pieśni Hafiza*.

²² *Bühne und Kunst*, „Bohemia” nr 83 z 8 kwietnia 1920, s. 6.

²³ *Bühne und Kunst*, „Bohemia” nr 90 z 16 kwietnia 1920, s. 6.

goż teatru w wykonaniu *Pierrot lunaire* (dyrygował Erwin Stein). Koncert ten zainteresował niemieckojęzycznego krytyka praskiego Ernsta Rychnowskiego. Poświęcił mu obszerną recenzję w „Prager Tagblatt”, omawiając założenia teorii Schönberga i genezę gatunku melodramatu. Wykonawcom przyznał prawdziwe mistrzostwo. W tej samej recenzji znajdujemy relację z koncertu, który odbył się kilka dni później. Steuermann wykonał na nim z Rudolfem Kolischem nieznaną z tytułu utwory Schönberga, *Vier Stücke für Violin und Klavier* Weberna, *Sonatę skrzypcową a-moll* op. 91 Regera i *Sonatę skrzypcową* Debussy’ego, a ponadto wykonał solo sześć etud Debussy’ego. Sprawozdanie Rychnowskiego zakończyła uwaga na temat prelekcji towarzyszącej koncertowi: „Dr Jalowetz [...] musi jeszcze wygłosić dużo takich wykładów, żeby z mówionego słowa powstał grunt pod właściwe zrozumienie [tej muzyki]”²⁴.

Powojenny etap indywidualnej kariery Steuermanna rozpoczynają występy w Wiedniu, Pradze i miastach niemieckich. Od początku zwraca uwagę zarówno rozpiętość stylistyczna repertuaru pianisty, jak i jego pojemność; w sytuacji, gdy zwyczajem wirtuozów było powtarzanie tych samych kilku bądź kilkunastu utworów na setkach kolejnych koncertów, Steuermann każdorazowo grał inny program, często zawierające dzieła rzadko grywane i trudne. Przechodząc do szczegółów — w grudniu 1919 roku pojawił się w Dreźnie z recitalem o mieszanym programie, zbudowanym z dzieł klasycznych i współczesnych. Wiosną 1920 roku koncertował w Lipsku — tam odważył się zagrać swój program wypracowany wspólnie ze Stowarzyszeniem Schönberga: *VII Sonatę* Skriabina, *Sonatę* Berga, *Drei Klavierstücke* Schönberga oraz utwory Debussy’ego, Roussela i Satiego. Krytyk, który ocenił ten koncert dla berlińskiego „Zeitschrift für Musik”, okazał się zagorzałym przeciwnikiem „kakofonii” używanej przez „dadaistów”: Berga i Schönberga. W tym kontekście zapytywał sarkastycznie: „Czy powinniśmy Eduarda Steuermanna za jego wyczyny na Blüthnerze podziwiać czy potępiać, oklaskiwać czy rugać? Pianistyki Steuermanna nie da się ocenić jako takiej, gdyż nie wiadomo, kto odpowiada za to bębnienie po klawiszach: on sam czy też ci, którzy go zatrudnili, a którzy chcą się nazywać kompozytorami”²⁵.

²⁴ „Dr. Jalowetz [...] wird aber noch viele derartige Vorträge halten müssen, ehe das gesprochene Wort den Boden für ein wirkliches Verstehen vorbereitet wird”. E[rmst] R[ychnowsky], *Bühne und Musik*, „Prager Tagblatt” nr 280 z 30 listopada 1921, s. 6. (Chodzi o dyrygenta Heinricha Jalowetza, który występował także jako prelegent).

²⁵ „Sollte man Eduard Steuermann ob seine Taten am Blüthner bewundern oder tadeln, beklatschen oder auszischnen? Die pianistische Leistung als solche liess sich eigentlich gar nicht beurteilen, da keiner wusste, wer an diesem Klavierpauken schuldig sei: der Pianist oder nur seine Auftraggeber, die sich Komponisten nennen”. E. Segnitz, *Aus dem Leipziger Musikleben*,

Jesienią 1920 pianista ponownie wystąpił w Dreźnie (tamtejsi krytycy okazali się również surowi, jeśli idzie o artystyczną ocenę jego interpretacji²⁶, a 6 października 1921 roku wystąpił w wielkiej sali wiedeńskiego Konzerthausu, grając z orkiestrą symfoników wiedeńskich pod batutą Hansa Plessa *Koncert B-dur* Brahmsa²⁷. Z końcem 1921 roku artysta wziął jeszcze udział w zorganizowanym w Wiedniu festiwalu muzyki Regera, wykonując sumiennie — jak zanotował recenzent „Musikblätter des Anbruch” — „monstrualny *Koncert fortepianowy* op. 114, w którym romantyczny Reger po przekroczeniu setnej liczby opusowej cofa się do poziomu swoich pierwszych papierowych prób orkiestrowych”²⁸. Koncertem dyrygował szef Filharmoników Wiedeńskich Felix von Weingartner.

Po 1921 roku zdecydowana większość przedsięwzięć Steuermanna jako pianisty wiąże się z działalnością Schönberg-Verein, jak również z występami w ramach powoływanych *ad hoc* małych zespołów kameralnych (wspólnie z Rudolfem Kolischem tworzył Kolisch-Steuermann Vereinigung, z Joachimem Stutschewskim i Fritzem Rotschildem — Trio Rotschild, z Heinrichem Herlingerem — Herlinger-Steuermann Ensemble. Artyści współpracowali m.in. z wiedeńską agencją Internationale Theater- und Musikagentur Gessellschaft (ITHMA).

3 lutego 1922 roku artysta dokonał, wraz ze skrzypaczką Mary Dickenson-Auner (według „Neue Freie Presse” z 3 lutego — w ramach wieczoru sonat, w którym miał też występować wiolonczelista Stefan Auber)²⁹ wiedeńskiego prawykonania *II Sonaty skrzypcowej* Bartóka. Zarówno utwór, jak i pianistę oceniono w superlatywach³⁰. 15 października 1922 zagrał Steuermann kolejny koncert w Pradze — wystąpił z orkiestrą pod dyktando Aleksandra von Zemlinsky’ego w Neues Deutsches Theater³¹.

Na początek 1923 roku przypadł koncert Schönberg-Verein w Wiedniu, w czasie którego Steuermann zaprezentował opracowaną przez siebie transkrypcję *Symfonii kameralnej* op. 9 Schönberga. Koncert powtórzono następnie

„Zeitschrift für Musik” 1920, z. 11, s. 153.

²⁶ *Musikbriefe. Dresden*, „Signale für die musikalische Welt” 1920, z. 1, s. 13, nr 22, s. 572; *Musikbriefe. Leipzig*, „Signale für die musikalische Welt” 1920, nr 32, s. 783.

²⁷ Zob. R.St. Hoffmann, *Musik in Wien*, „Musikblätter des Anbruch” 1921, z. 18, s. 323. Recenzent odnotował chłodny styl interpretacji Steuermanna.

²⁸ „[...] den romantischen Reger, den die Opuszahlen über 100 verkünden, wieder zu den papiernen Anfängen seiner früheren Orchesterbemühungen zurückstoßen”. R.St. H[offmann], *Musik in Wien*, „Musikblätter des Anbruch” 1922, z. 1/2, s. 25.

²⁹ *Bühne und Kunst*, „Neue Freie Presse” nr 20650 z 3 lutego 1922, s. 8.

³⁰ R[udolf] St[ephan] H[offmann], *Musik in Wien*, „Musikblätter des Anbruch” 1922, z. 6, s. 95.

³¹ *Mitteilungen der Prager Theaterkanzlei*, „Bohemia” nr 242 z 14 października 1922, s. 6.

w Pradze³² oraz w Berlinie — tam na koncercie muzycznych nowości, który zorganizowano na początku czerwca w ramach Tygodnia Muzyki Austriackiej. Jako pianista naraził się Steuermann wówczas na cierpką uwagę krytyka „Signale für die musikalische Welt” Walthera Hirschberga — przyznając pianście biegłość techniczną, zarzucił mu głuchy ton, który miał umniejszyć walory brzmieniowe oryginału³³. Krytycy jednogłośnie uznali wszakże samo dokonanie transkrypcji za ważne osiągnięcie Steuermanna. W opublikowanej w „Die Musik” ankiecie na temat „jak ma wyglądać nowoczesny wyciąg fortepianowy” dyrektor wiedeńskiego konserwatorium Joseph Marx wymienił ją, obok transkrypcji fragmentu *III Symfonii* Mahlera pióra Ignacego Friedmana oraz opracowań utworów orkiestrowych Brahmsa dokonanych przez Regeera, jako wzorcowy przykład wyciągu, który nie tylko odzwierciedla przebieg poszczególnych linii instrumentalnych, ale oddaje specyficzne efekty orkiestrowe charakterystyczne dla nowatorskiego stylu Schönberga³⁴. Na pracę Steuermanna jako przykład przezwyciężenia „neutralnego” brzmienia fortepianu powołał się także w 1928 roku Eduard Beninger³⁵. Pozytywne opinie o pracy Steuermanna dali także Adolf Weissmann po prezentacji berlińskiej³⁶ oraz Erich Steinhardt po wykona-

³² E. Steinhard, *Musikleben. Prag*, „Die Musik” XV/8, Mai 1923, s. 633.

³³ W. Hirschberg, *Aus Berlin. Novitätenabend der Österreichischen Musikwoche*, „Signale für die musikalische Welt” 1923, z. 24, s. 622.

³⁴ „Orchestereffekte durch Klaviereffekte wiederzugeben”. J. Marx, wypowiedź w: Max Broesike-Schoen, *Der moderne Klavierauszug. Eine Rundfrage von [...]*, „Die Musik” XVI/2, November 1923, s. 94. Adolf Weissmann: „Er ist ein getreueste Schönberg-Verkünder. Er hat die Kammer-symphonie für Klavier übertragen. Wer sie kennt, wird bedauern, dass die Polyphonie des Stückes durch den romantischen Klavierklangverschleiert, sein Wesen verdunkelt ist. Das Ohr stellt sich anders ein. Das Ergebnis ist ein anderes. Die Linie tritt zurück. Aber grossartig bleibt die Tat Steuermanns, der mit seinen zehn Fingern die Leistung nachschaffender Phantasie verwirklicht”. A. Weissmann, *Österreichische Musikwoche in Berlin*, „Musikblätter des Anbruch” 1923, z. 9, s. 183.

³⁵ E. Beninger, *Pianistische Probleme, im Anschluss an die Klavierwerke von Ernst Toch*, „Melos” 1928, s. 63.

³⁶ „Er ist ein getreueste Schönberg-Verkünder. Er hat die Kammer-symphonie für Klavier übertragen. Wer sie kennt, wird bedauern, dass die Polyphonie des Stückes durch den romantischen Klavierklangverschleiert, sein Wesen verdunkelt ist. Das Ohr stellt sich anders ein. Das Ergebnis ist ein anderes. Die Linie tritt zurück. Aber grossartig bleibt die Tat Steuermanns, der mit seinen zehn Fingern die Leistung nachschaffender Phantasie verwirklicht”. A. Weissmann, *Österreichische Musikwoche in Berlin*, „Musikblätter des Anbruch” 1923, z. 9, s. 183. Nieco bardziej bezwzględna jest wersja oceny dzieła Steuermanna, którą tenże krytyk opublikował w „Die Musik”: „Die Übertragung der Kammer-symphonie Schönbergs auf die Tasten durch Eduard Steuermann ergibt eine hochwertige pianistische Leistung, zerstört aber den Charakter des Werkes”. A. Weissmann, *Musikleben. Konzert. Berlin*, „Die Musik” XV/10, Juli 1923, s. 766.

niu praskim³⁷. Wyciąg z *Symfonii kameralnej* opublikowało wkrótce Universal-Edition. W omawianym czasie w tejsze oficynie ukazały się dwa dalsze wyciągi autorstwa Steuermanna: *Erwartung* i *Die glückliche Hand* Schönberga³⁸.

14 grudnia 1923 odbył się kolejny recital Steuermanna w Pradze, w sali Mozarteum³⁹. Artysta wykonał — na specjalnie dostarczonym nowym fortepianie Steinwaya — *Fantazję c-moll* Mozarta, *Sonatę B-dur* op. 106 Beethovena, *24 preludia* Chopina oraz *Marsz weselny* Mendelssohna–Liszta. Krytyk z „Prager Tagblatt” skupił się na omówieniu przydatności fortepianu Steinwaya do wykonywania Beethovenowskiej *Hammerklavier*; poza tym przyznał „sławnemu pianiście” Steuermannowi błyskotliwość i brawurę. Artysta odniósł wielki sukces⁴⁰.

Wiosną 1924 roku Steuermann wziął udział w szeregu wykonań *Pierrot lunaire* pod dyrekcją Schönberga, zorganizowanych przez Alfreda Casellę w 10 miastach włoskich (m.in. Padwa, Mediolan, Rzym, Neapol, Florencja, Wenecja, Turyn)⁴¹. Po powrocie ruszył do Düsseldorfu — tam prezentował ze współudziałem pochodzącej z Wrocławia śpiewaczki Marii Freund i Jacques’a Benoist-Méchina pieśni z *Das Buch der hängenden Gärten (Księgi wiszących ogrodów)* Schönberga⁴². W październiku dokonał wiedeńskiej premiery *Sonaty fortepianowej* op. 1 Hansa Eislera, a w grudniu prawykonał tamże *Suitę* op. 25 Schönberga — „w sposób godny uwagi”, jak orzekł Rudolf Hoffmann⁴³. W roku 1924 pojawił się ponadto w Hamburgu, by wziąć udział w cyklu koncertów „Neue Musik” zorganizowanym przez Josefa Rufera i H.H. Stuckenschmidta. Podczas tego koncertu prawykonał *Klavierstücke* op. 23 Schönberga. W tym samym roku wystąpił jeszcze także — z nieznanym bliżej programem — w Dreźnie na cyklu koncertów nowej muzyki zorganizowanym przez Paula Arona⁴⁴.

W styczniu 1925 artysta dał występ w Wiedniu — grał *Suitę fortepianową* Schönberga oraz *Sonatę fis-moll* Schumanna, osiągając, zdaniem recenzenta

³⁷ „Im »Verein für Privataufführungen« hörte man mit uneingeschränkter Bewunderung Schönbergs Kammersymphonie in einer eigenen polyphonen Klavierbearbeitung von Eduard Steuermann, von ihm übrigens mit staunenerregender Plastik gespielt”. E. Steinhard, *Musikleben. Prag*, „Die Musik” XV/8, Mai 1923, s. 633.

³⁸ Ten ostatni najpierw na fortepian na 4 ręce.

³⁹ *Bühne und Musik*, „Prager Tagblatt” nr 289 z 12 grudnia 1923, s. 6.

⁴⁰ Y. P., *Bühne und Musik. Konzerte*, „Prager Tagblatt” nr 293 z 16 grudnia 1923, s. 8.

⁴¹ G.M. Gatti, *Schönberg „Pierrot lunaire” in Italien*, „Musikblätter des Anbruch” 1924, z. 4, s. 164.

⁴² C. Heinzen, *Musikleben. Düsseldorf*, „Die Musik” XVI/9, Juni 1926, s. 690.

⁴³ R.S. Hoffmann, *Musik in Wien*, „Musikblätter des Anbruch” 1925, z. 1, s. 48.

⁴⁴ R. Engländer, *Zu Paul Arons Konzertzyklen „Neue Musik” in Dresden*, „Musikblätter des Anbruch” 1925, z. 10, s. 464.

„Wiener Journal”, „połowiczny sukces”⁴⁵. Poważny program miał kolejny koncert Steuermanna w praskim Mozarteum (4 marca 1925). Obejmował utwory Bacha, Beethovena, Smetany, Suka, Debussy’ego i Schönberga⁴⁶. Jednak za najważniejsze wydarzenie wiosny 1925 należy uznać premierowe wiedeńskie wykonanie *Koncertu fortepianowego Křenka*⁴⁷.

Jesienią 1925 roku odbył się występ Trio Steuermann (w składzie: Eduard Steuermann, Fritz Rotschild, Joachim von Stutschewsky) w Koblencji. Program był klasyczny: grano tria fortepianowe Regeera (op. 102), Brahmsa (op. 87) i Beethovena (op. 1)⁴⁸.

6 kwietnia 1926 miał miejsce kolejny solowy recital Eduarda Steuermanna w Pradze (program: Beethoven — *Sonata E-dur* op. 109, Reger — *Wariacje i fuga na temat Bacha*, Casella — *Sonatina*, Bartók — *Dwie bagatele*, Busoni — transkrypcja na temat *Carmen*, Chopin — trzy etiudy). Recenzent niemieckojęzycznej „Bohemia” określił go jako „najbardziej zintelektualizowanego” spośród współczesnych pianistów i podkreślił jego silną osobowość⁴⁹. Z kolei krytyk dziennika „Národní listy” zwrócił uwagę na siłę uderzenia pianisty i bezbłędną technikę, chwalać zwłaszcza wykonanie utworów Chopina⁵⁰. W 1926 roku artysta wykonał także, wspólnie z Marią Freund, *George-Lieder* na wieczorze muzyki Schönberga urządzonym przez Kwartet Kolischa⁵¹ (program uzupełniły dwa kwartety Schönberga). Z tą samą śpiewaczką pojechał następnie do Berlina, gdzie oboje wystąpili w recitalu pieśni włoskich⁵². Wśród kolejnych występów ze współdziałaniem Kwartetu Kolischa należy wymienić koncert z początku 1927 roku, na którym znalazły się dzieła zarówno nowoczesne (nowy kwartet Berga, pieśni Weberna oraz *Pierrot lunaire* — z Eriką Wagner), jak również klasyczne — w tym przypadku *Koncert na 4 fortepiany* Bacha⁵³. 19 marca 1927 roku Steuermann uczestniczył jako solista, wspólnie z Rudolfem Kolischem, w prawykonaniu *Koncertu na skrzypce, fortepian i 13 instrumentów dętych* Berga, zorganizowanym przez Verein für Neue Musik. Zaproszonymi do wykonania partii ze-

⁴⁵ *Konzerte*, „Wiener Zeitung” nr 11 z 15 stycznia 1925, s. 7.

⁴⁶ *Divadlo a hudba*, „Národní politika” nr 56 z 26 lutego 1925, s. 3; *Bühne und Kunst*, „Bohemia” nr 47 z 25 lutego 1925, s. 5.

⁴⁷ F. Scherber, *Musikbriefe. Wien*, „Signale für die musikalische Welt” 1925, z. 34, s. 1314.

⁴⁸ *Musikbriefe. Koblenz*, „Signale für die musikalische Welt” 1925, z. 10, s. 376.

⁴⁹ F.A., *Klavierabend Eduard Steuermann*, „Bohemia” nr 85 z 9 kwietnia 1926, s. 5.

⁵⁰ [aś], *Divadlo a hudba*, „Národní listy” nr 105 z 16 kwietnia 1926, s. 9.

⁵¹ [pp.], *Berichte. Wien*, „Musikblätter des Anbruch” 1926, z. 12, s. 450.

⁵² H. Gutman, *Berichte. Berlin*, „Musikblätter des Anbruch” 1926, z. 12, s. 452.

⁵³ [pp.], *Musik in Wien*, „Musikblätter des Anbruch” 1927, z. 3, s. 143.

społowych muzykami filharmonii wiedeńskiej dyrygował Anton Webern. Erwin Stein, który pisał o wzmiankowanym koncercie na łamach „Musikblätter des Anbruch”, wyraził się o wykonaniu partii solowych w superlatywach, jednocześnie żałując, iż Steuermann, aczkolwiek jest pianistą uznanym, nie zdobył jeszcze takiej sławy, na jaką zasługuje⁵⁴. To samo grono wykonawców zaprezentowało na przełomie czerwca i lipca 1927 roku *Kammerkonzert* Berga na festiwalu IGNM we Frankfurcie pod dyrekcją Hermanna Scherchena. Obszerną relację z festiwalu frankfurckiego zamieścił w miesięczniku „Die Musik” Theodor Wiesengrund Adorno, wyrażając opinię, że Steuermann i Kolisch doskonale wyrażają duchowość i naturę każdego stylu muzycznego⁵⁵. Inny ważny moment w odcinku kariery Steuermanna przypadający na rok 1927 to koncert, który odbył się 31 marca pod firmą Verein für Neue Musik w średniej sali wiedeńskiego Konzerthausu. Jako że wypadały wtedy obchody setnej rocznicy śmierci Beethovena, w programie znalazły się utwory mistrza z Bonn, jak również dzieła właśnie zmarłego austriackiego kompozytora Karla Prohaska oraz Berga. Obok Steuermanna w koncercie występowała gwiazda opery berlińskiej polskiego pochodzenia Maria Olszewska oraz Rudolf Kolisch i Oskar Dachs. Dyrygował Anton Webern. W czasie wiedeńskich obchodów beethovenowskich Steuermann wziął również udział w wykonaniu *Fantazji chóralnej* z Arbeitersymphonieorchester pod dyrekcją Weberna⁵⁶.

W roku 1927 Steuermann wykonał także na jednym z kolejnych koncertów Verein für Neue Musik własną *Sonatę fortepianową*, skomponowaną w latach 1925–1926, „pełną błyskotliwych efektów, dzieło muzycznego twórcy o wysokiej wartości” — jak je krótko opisał Paul Pisk⁵⁷. Oprócz tego zagrał wówczas kilka innych nowych utworów, m.in. Hugona Kaudera i Fritza Heinricha Kleina, ucznia Berga. Grudzień 1927 przyniósł ważny koncert w Paryżu — Steuermann wystąpił w koncercie monograficznym Schönberga, biorąc udział w prawykonaniu *Suity* op. 29 pod dyrekcją kompozytora⁵⁸.

Zaangażowanie w promocję Schönberga i jego szkoły nie przeszkodziło artyście w dalszej realizacji koncertów z klasycznym repertuarem. Niedługo

⁵⁴ E. Stein, *Wien. Bergs Kammerkonzert*, „Musikblätter des Anbruch” 1927, z. 4, s. 184.

⁵⁵ „Steuermann wie Kolisch nach Spiritualität und Natur jenen Stil bereits in Vollkommenheit ausprägen”. T.W. Adorno, *Das Fünfte Festival der Internationalen Gesellschaft für die Neue Musik in Frankfurt a.M.*, „Die Musik” XIX/12, September 1927, s. 879.

⁵⁶ J. Reitler, *Feuilleton. Konzerte*, „Neue Freie Presse” nr 22469 z 4 kwietnia 1927, s. 2.

⁵⁷ „Voll von brillanten Einfällen, ein Musizierstück von hohen Werte”. P.A. Pisk, *Wien*, „Musikblätter des Anbruch” 1927, z. 5/6. s. 253.

⁵⁸ *Nachrichten*, „Musikblätter des Anbruch” 1927, z. 12, s. 448.

po powrocie z Paryża widzimy go w Reichenbergu (Liberec), gdzie grał (18 stycznia 1928) *Koncert G-dur* Beethovena, utwory Chopina oraz *Wariacje i fugę na temat Mozarta* Regera op. 132, zasługując na określenie „geniusz pianistycznej sprawności” („Genie anspielerische Fertigkeit”)⁵⁹. W notce biograficznej zamieszczonej w lokalnej prasie przed koncertem zestawiono najważniejsze dotychczasowe osiągnięcia artysty: występ z Filharmonikami Wiedeńskimi pod batutą Weingartnera, w Berlinie pod Furchtwänglerem, w Dreźnie pod Buschem, w Frankfurcie pod batutą Scherchena, w Amsterdamie pod dyrekcją Mengelberga, koncerty w Paryżu, Barcelonie, Zurychu, Rzymie, Pradze⁶⁰.

W momencie, do którego dotarliśmy, Steuermann należał już do grona najbardziej cenionych w Europie wykonawców nowej muzyki. W marcowym numerze pisma praskiego niemieckiego środowiska muzycznego „Der Auftakt”, które w całości poświęcono muzyce fortepianowej, Hans Stuckenschmidt zamieścił jego charakterystykę obok charakterystyk najwybitniejszych, jego zdaniem, współczesnych pianistów specjalizujących się w muzyce współczesnej: Waltera Gieseckinga, Rudolfa Serkina, Eduarda Erdmanna, Stefana Wolpe czy Jeana Wiénera⁶¹.

Wiosną 1928 roku Steuermann wykonał w Dreźnie *III Koncert fortepianowy* Prokofiewa pod batutą Fritza Buscha⁶². Jakkolwiek sam utwór nie przypadł tutejszym krytykom do gustu, jako nieinteresujący i dźwiękowo „przerysowany” (*verbluffendes*), doceniono kunszt Steuermannia jako pianisty błyskotliwego i muzycznego⁶³. W tym też czasie jako kameralista towarzyszył artysta śpiewaczce E. Heim w koncercie *Verein für die Neue Musik* w Pradze⁶⁴, prezentował program złożony z utworów Bacha, Berga, Schönberga i Busoniego we Frankfurcie (koncert transmitowała miejscowa rozgłośnia radiowa)⁶⁵, a na kolejnych koncertach zorganizowanych przez ten zespół akompaniował śpiewaczce Margot Hinneberg-Léfebvre w prawykonaniu wiedeńskim *Zeitungsausschnitte*

⁵⁹ H. W., *Musikalisches*, „Reichenberger Zeitung” nr 17 z 20 stycznia 1928, s. 4.

⁶⁰ *Musikalisches*, „Reichenberger Zeitung” nr 1 z 1 stycznia 1928, s. 8.

⁶¹ H.H. Stuckenschmidt, *Der neue Klaviervirtuose*, „Der Auftakt” 1928, z. 3, s. 79–82. W artykule jednym zdaniem scharakteryzował również autor sztukę pianistyczną Artura Rubinsteina, lokując ją w nurcie romańskim, w pobliżu Wiénera.

⁶² W. Petzet, *Musikbriefe. Dresden*, „Signale für die musikalische Welt” 1928, z. 17, s. 565.

⁶³ O. Schmid, *Musikberichte und kleine Mitteilungen. Dresden*, „Zeitschrift für Musik” 1928, z. 4, s. 235.

⁶⁴ E. Steinhardt, *Musikleben. Prag*, „Die Musik” XX/9, Juni 1928, s. 703.

⁶⁵ E. Latzko, *Rundfunk Umschau*, „Melos” 1928, s. 251.

Hansa Eislera⁶⁶, jak również wykonywał utwory Bacha i Mozarta⁶⁷. *Zeitungauschnitte* Eislera Steuermann i Hinneberg-Lèfebvre powtórzyli w Mannheimie na tamtejszym koncercie koła IGNM⁶⁸ oraz w Weimarze⁶⁹. Wiosenną część sezonu 1927/1928 kończy szereg prezentacji *Pierrot lunaire* wspólnie z Rudolfem Kolischem i Erwinem Steinem w miastach europejskich: Londynie, Norymberdze, Oldenburgu, Heidelbergu i Hadze. Muzycy występowali jako Wiener Pierrot-lunaire-Ensamble⁷⁰. Koncert londyński transmitowała miejscowa radiostacja. W kolejnych programach londyńskiego radia umieszczono *Klavierstücke* Schönberga w wykonaniu naszego artysty⁷¹. W sprawozdaniu z działalności tej rozgłośni nadesłanym w 1930 roku do berlińskiego „Melosu” Steuermann figurował na liście stale współpracujących artystów⁷².

Na początku listopada 1928 roku radio wiedeńskie nadało koncert muzyki Schönberga, na który składała się m.in. prezentacja *Pierrot lunaire* ze Steuermannem przy fortepianie⁷³. W tym czasie czasopismo „Melos” podało informację, że Joseph Mattias Hauer kończy komponować koncert fortepianowy, którego prawykonanie miał zrealizować zimą tego roku Steuermann pod batutą Ottona Klemperera⁷⁴ (ówczesnego szefa berlińskiej Krolloper). W tym samym piśmie znajdujemy informację, że nasz pianista włączył także do swego repertuaru *III Sonatę fortepianową* Karola Rathausa⁷⁵. Na styczeń 1929 roku przypada pierwsze wykonanie *Sonaty fortepianowej* Steuermanna w Berlinie, na jednym z koncertów niemieckiego oddziału IGNM, zorganizowanym w sali konserwatorium Klindworth-Scharwenka. Utwór ten zagrał następnie jego autor we Frankfurcie, również na koncercie tamtejszego koła IGNM. Świadek prawykonania berlińskiego Kurt Westphal podał jako główną cechę *Sonaty* Steuermanna to, że charakteryzuje się ona jasną budową dzięki zastosowaniu kontrastów⁷⁶.

⁶⁶ P.A. Pisk, *Wien*, „Musikblätter des Anbruch” 1928, z. 4, s. 137.

⁶⁷ P.A. Pisk, *Musik in Wien*, „Musikblätter des Anbruch” 1928, z. 5, s. 183.

⁶⁸ *Konzerte. Mannheim*, „Musikblätter des Anbruch” 1929, z. 1, s. 49.

⁶⁹ H. Kralik, *Musikleben. Weimar*, „Die Musik” XX/10, Juli 1928, s. 779.

⁷⁰ *Konzerte*, „Musikblätter des Anbruch” 1928, z. 7, s. 272.

⁷¹ *Rundfunk*, „Musikblätter des Anbruch” 1928, z. 9/10, s. 301.

⁷² M. Craig, *Vom Englischen Rundfunk*, „Melos” 1930, z. 9, s. 374.

⁷³ „Radio Wien” z 2 listopada 1928, s. 33.

⁷⁴ *Notizen*, „Melos” 1928, s. 503.

⁷⁵ „Melos” 1929, s. 345.

⁷⁶ „[...] kontrasti schundformell so klar gegliedert ist”. K. Westphal, *Moderne Musik in Berlin*, „Musikblätter des Anbruch” 1929, z. 6, s. 228.

Ukraińska muzykolożka Natalia Kaszkadamowa informuje, że 22 marca 1929 roku odbył się koncert Steuermanna we Lwowie (źródłem informacji jest notatka na pokrywie pochodzącego z tych czasów fortepianu użytkowanego w Lwowskim Instytucie Muzycznym im. M. Łysenki, czyli w konserwatorium ukraińskim)⁷⁷. O tym koncercie nie pisała ani prasa polska, ani czołowy lwowski dziennik polsko-żydowski „Chwila”, którego redaktor na ogół pieczołowicie notował wszelkie występy muzyków żydowskich w mieście. Być może nastąpiła pomyłka — 22 marca 1929 roku we Lwowie grał wiolonczelista Emanuel Feuermann, zaś 26 tego miesiąca — lwowski pianista Eduard Steinberger.

Przełom roku 1929 i 1930 to okres kolejnych występów Steuermanna w radiu wiedeńskim (20 października 1929 pianista zagrał z Symphonieorchester pod dyrekcją Antona Weberna *Koncert Es-dur* Mozarta⁷⁸, a 25 lutego 1930 roku Radio Wien nadało recital muzyki fortepianowej na cztery ręce w wykonaniu Eduarda Steuermanna i jego żony, a zarazem byłej uczennicy — Hildy Steuermann-Marinski, z którą był już zresztą od pięciu lat w separacji (program: Mozart — *Rondo A-dur*, *Fantazja f-moll*, Beethoven — *Trzy marsze*)⁷⁹. Wyprzedzając nieco fakty, wymienimy przy okazji kolejny koncert Steuermanna w repertuarze klasycznym — odbył się on w Pradze w listopadzie 1930 roku, współwykonawcami byli członkowie kwartetu Gedick-Winkler, a program obejmował m.in. *I Kwintet fortepianowy* Regeera oraz zaprezentowane solo przez Steuermanna utwory Bacha (*Preludium i fuga a-moll*), Schumannna (*Toccata*) i Beethovena (*Wariacje op. 35*)⁸⁰.

Wiosną 1930 roku Steuermann wykonał partię fortepianu w *Suicie* op. 29 Schönberga, podczas pierwszej prezentacji tego utworu w Wiedniu⁸¹ oraz uczestniczył w wykonaniu *Pierrot lunaire* w Kolonii pod dyrekcją Erwina Steina. Organizatorem koncertu było tamtejsze koło IGNM. Koncert transmitowała stacja Westdeutsche Rundfunk⁸². W tym okresie ukazała się w oficynie Universal-Edition kolekcja utworów fortepianowych Brahmsa pod redakcją Steuermanna. W anonsie na temat tej kolekcji, opublikowanym w „Musikblätter des Anbruch”, znajdujemy pochwały pod adresem Steuermanna jako redaktora, m.in. autorstwa dawnego lwowskiego profesora Vilema Kurza, który od roku 1919 pracował

⁷⁷ N. Kaszkadamowa, *Eduard Steuermann — wybitny austriacki i amerykański pianista z Galicji*, w: „Musicia Galiciana”, t. 5, red. L. Mazepa, Rzeszów 2000, s. 285.

⁷⁸ „Radio Wien” z 11 października 1929, s. 41.

⁷⁹ „Radio Wien” z 21 lutego 1930, s. 34.

⁸⁰ „Prager Tagblatt” z 16 listopada 1930, s. 8.

⁸¹ H. Kralik, *Musikleben. Konzert*, „Die Musik” RXXII/7, April 1930, s. 542.

⁸² H. Eimert, *Musikbriefe. Köln*, „Signale für die musikalische Welt” 1930, z. 22, s. 744.

w Pradze. Obszerne recenzje wydawnictwa opublikowali Theodor Wiesengrund Adorno w „Musikblätter des Anbruch”⁸³, polecając je gorąco melomanom, jak również Hans Mersmann, redaktor pisma „Melos”. Ten ostatni uważnie wczytał się w bogate komentarze towarzyszące edycji, znajdując, iż Steuermann wznosił się ponad poziom zwykłych wskazówek wykonawczych, starając się dotrzeć do muzycznej istoty utworów⁸⁴.

W listopadzie 1930 roku miał miejsce wspólny występ Steuermanna oraz kwartetu Gedick-Winkler w Pradze. Wspólnie grano *I Kwintet fortepianowy* Regeera, zaś w części solowej Steuermann zagrał *Preludium i fugę a-moll* Bacha, *Wariacje* op. 35 Beethovena i *Toccatę* Schumanna⁸⁵.

W 1930 roku Steuermann wznowił również działalność pedagogiczną. Wszedł w skład grona pianistów zaproszonych do udziału w Międzynarodowym Seminarium Pianistycznym (Internationale Pianisten-Seminar) zorganizowanym przez Paula Emericha — seminarium, w którym udział wzięli m.in. Claudio Arrau, Walther Gieseking, Erwin Schulhoff, a także (gościnnie) Sergiusz Rachmaninow. Podobne seminaria odbyły się w różnych miastach Europy.

Z ważniejszych dokonań artysty w roku 1931 należy wymienić udział w wiedeńskim prawykonaniu *Kwartetu* Weberna na klarnet, saksofon, skrzypce i fortepian w ramach monograficznego koncertu jego utworów⁸⁶, prawykonanie na antenie wiedeńskiego radia pod dyrekcją Oswalda Kabasty *Muzyki koncertującej* na fortepian, 2 harfy i instrumenty dęte Hindemitha⁸⁷, jak również wykonanie w radiu wiedeńskim (1 maja 1931) *Koncertu Es-dur* Beethovena z Wiener Symphonieorchester pod dyrekcją Weberna⁸⁸. Latem 1931 roku w kilku niemieckich pismach muzycznych ukazała się zapowiedź o zbliżającym się prawykonaniu przez Steuermanna w radiostacji berlińskiej pod dyrekcją Michaela Taubego nowego *Koncertu fortepianowego* Sergiusza Mosołowa⁸⁹.

W styczniu 1932 roku Steuermann wziął udział w wykonaniu *Muzyki koncertującej* Hindemitha w Barcelonie, gdzie przebywał wraz z członkami grupy Kolischa przez kilka tygodni, wielokrotnie wykonując utwory Schönberga i We-

⁸³ T.W. Adorno, *Eduard Steuermanns Brahms-Ausgabe*, „Musikblätter des Anbruch” 1932, z. 1, s. 9–11.

⁸⁴ „[...] greift aber von hier aus auch auf das Musikalische über”. H. Mersmann, *Meisterwerke in Neu-Ausgaben*, „Melos” 1931, z. 4, s. 147.

⁸⁵ „Prager Tagblatt” z 16 listopada 1930, s. 8.

⁸⁶ *Notizen. Komponisten*, „Musikblätter des Anbruch” 1931, z. 4, s. 73.

⁸⁷ *Notizen. Rundfunk*, „Musikblätter des Anbruch” 1931, z. 8/10, s. 214.

⁸⁸ „Radio Wien” z 24 kwietnia 1931, s. 46.

⁸⁹ *Notizen. Komponisten*, „Musikblätter des Anbruch” 1931, z. 7, s. 166.

berna⁹⁰. Jako solista zagrał w czasie tego pobytu recital fortepianowy, na którym zabrzmiała m.in. *Suita* op. 24 Schönberga⁹¹. 1 maja 1932 roku Radio Wien wyemitowało godzinny recital fortepianowy Steuermanna wypełniony jego typowym repertuarem (dwie przygrywki chorałowe Bacha w opracowaniu Busoniego, *Preludium i fuga a-moll* Bacha, *Klavierstücke* op. 11 Schönberga, dwie transkrypcje z opery *Turandot* Busoniego, dwa preludia Debussy'ego)⁹². W wiedeńskim studiu radiowym pojawił się Steuermann jeszcze w listopadzie tegoż roku — tym razem w roli kameralisty — towarzyszył Wilhelmowi Winklerowi w wykonaniu *Sonaty wiolonczelowej F-dur* op. 99 Brahmsa⁹³.

Na wrzesień 1932 roku przypada początek działalności pedagogicznej Steuermanna we Lwowie i w Krakowie. Według wszelkiego prawdopodobieństwa decyzja o zatrudnieniu się w obu tych miejscach miała związek z załamaniem się kariery pianistycznej Steuermanna wskutek represji na tle rasowym — w kilka miesięcy późniejszym w liście do siostry Rosy, mieszkającej wtedy w Dreźnie, artysta napisał, że nie może jej odwiedzić, gdyż zbyt mocno irytuje go przypuszczenie, iż mógłby tam zostać „omyłkowo” aresztowany⁹⁴. Decydując się na przyjazd do Krakowa, rozkręcił tam również działalność koncertową. Już 14 grudnia 1932 roku wystąpił w podwawelskim grodzie z recitalem obejmującym utwory Bacha, Beethovena, Regera, Ravela, Busoniego, Liszta i Chopina. Przez „Ilustrowany Kurier Codzienny” został przedstawiony jako „światowej sławy pianista-wirtuoz”⁹⁵. Koncert został zorganizowany przez krakowskie biuro koncertowe Bujańskiego, jednak — jak informują Mieczysław Drobner i Tadeusz Przybylski — koszty koncertu pokryło Żydowskie Towarzystwo Muzyczne⁹⁶. W Krakowie pracował artysta w Szkole Muzycznej Żydowskiego Towarzystwa Muzycznego, mieszczącej się przy ulicy Jasnej 2⁹⁷. Niestety bliższych informacji na temat jego działalności w tej szkole brak, wiadomo tylko, że uczyli się u niego znani krakowscy pianiści Adam Rieger i Maria Bilińska-Riegerowa⁹⁸.

⁹⁰ *Notizen. Konzerte. Barcelona*, „Musikblätter des Anbruch” 1932, z. 3, s. 60.

⁹¹ *Musiker Reisen*, „Musikblätter des Anbruch” 1932, z. 4, s. 82.

⁹² „Radio Wien” z 24 kwietnia 1932, s. 33.

⁹³ „Radio Wien” z 11 listopada 1932, s. 32.

⁹⁴ „Abgesehen von einer eventuellen ‘irrtümlichen’ Verhaftung, die einem dort passieren kann, würde mich das Ganze viel zu sehr aufregen”. List z 7 czerwca 1933. Cyt. za V. Rülke, op. cit., s. 18.

⁹⁵ *Teatr, nauka, literatura i sztuka*, „Ilustrowany Kurier Codzienny” nr 343 z 11 grudnia 1932, s. 9.

⁹⁶ M. Drobner, T. Przybylski, *Kraków muzyczny 1918–1939*, Kraków 1980, s. 271.

⁹⁷ Wspominał o tym Tadeusz Przybylski w monografii *Z dziejów nauczania muzyki w Krakowie od średniowiecza do czasów współczesnych* (Kraków 1994, s. 91).

⁹⁸ Zob. M. Drobner, T. Przybylski, *Kraków muzyczny...*, op. cit., s. 271. Zob. także: S. Dybowski,

We Lwowie pianista związał się ze szkołą muzyczną im. Paderewskiego, założoną i kierowaną od 1919 roku przez Józefa Zwierzchowskiego. Steuermann objął w niej prowadzenie kursów mistrzowskich fortepianu, dołączając do grona wybitnych pianistów zatrudnionych w tej roli w lwowskich szkołach muzycznych⁹⁹. W czerwcu 1933 roku odbył się pierwszy popis lwowskich uczniów Steuermanna¹⁰⁰. Także we Lwowie podjął artysta działalność koncertową — 10 lutego 1933 roku zagrał recital wypełniony dziełami Regera (*Wariacje* na temat Bacha), Mozarta, Schuberta, Busoniego, Chopina, Debussy'ego i Prokofiewa. W prasie lwowskiej, zarówno polskiej, jak i żydowskiej, przedstawiono go jako pianistę o światowej słowie, zasłużonego przede wszystkim jako propagator muzyki Schönberga. Recenzentka „Gazety Lwowskiej” Stefania Łobaczewska wystawiła mu jako pianiście identyczną opinię, jaką miał w Niemczech i Wiedniu, wyrokując, iż kontakt z Schönbergiem przyczynił się do „uabstrakcyjnienia” jego wizji interpretacyjnych:

Dla Steuermanna nie istnieje dźwięk jako cel sam w sobie. On jest mu tylko środkiem wyrażenia wewnętrznej treści dzieła. Wszelkie bezpośrednie, zmysłowo dostępne walory gry usuwa on na plan drugi: dynamiką operuje niesłychanie oszczędnie, nie posuwając się nigdy do efektów kontrastowych, i — jeżeli tak się wyrazić można — odbarwia dźwięk niemal doszczętnie. Natomiast akcentuje w sposób niesłychanie inteligentny architekturę dzieła muzycznego, buduje kombinacje linii dźwiękowych i ich kompleksów z jakąś nieubłaganą powagą i logiką, która zdaje się płynąć z samej najwewnętrzniejszej esencji dzieła¹⁰¹.

Lwowski występ Steuermanna odnotowała też „Orkiestra” Józefa Kofflera, a nawet wychodzące w Berlinie pismo „Signale für die musikalische Welt”, w którym stale zamieszczał korespondencje na temat lwowskiego życia muzycznego Alfred Plohn, muzyk związany z działającym tam Żydowskim Towarzy-

---

„Bilińska-Riegerowa Maria”, hasło w: idem, *Słownik pianistów polskich*, Warszawa 2003, s. 79; J. Nemtsov, *Neue jüdische Musik in Polen in den 1920er–30er Jahren*, w: *Jüdische Kunstmusik im 20. Jahrhundert, Quellenlage, Entstehungsgeschichte, Stilanalysen*, hrsg. v. J. Nemtsov, Wiesbaden 2006, s. 94–105 (Nemtsov opisuje działalność szkoły na podstawie korespondencji dyirekcji z Joachimem Stutschewskim; w źródłach brak wzmianek na temat współpracy Steuermanna).

⁹⁹ W konserwatorium PTM fortepianowy kurs mistrzowski prowadził Leopold Münzer, w Szkole im. Szymanowskiego — Lew Sirota, a po nim Zbigniew Drzewiecki, w szkole Sabiny Kasperek — Egon Petri.

¹⁰⁰ *Ruch muzyczny w kraju*, „Orkiestra” 1933, nr 7, s. 118.

¹⁰¹ S. Łobaczewska, *Z sali koncertowej*, „Gazeta Lwowska” nr 43 z 13 lutego 1933, s. 5. Recenzję przedrukowało „Słowo Polskie”.

stwem Literacko-Artystycznym¹⁰². Tenże Plohn poświęcił występowi Steuermanna należyłą uwagę jako recenzent polsko-żydowskiej „Chwili”, zapewniając z niejaką przesadą, że gra artysty „to najwyższa doskonałość i nieomyślność, to wypadkowa wszystkich zalet pianistowskich”¹⁰³.

22 lutego 1933 artysta zagrał na cele dobroczynne w Sali Lustrzanej Domu Niemieckiego w Pradze¹⁰⁴, a w marcu 1933 roku odbył się jego recital w Krakowie — w programie były utwory Schönberga oraz *Wariacje na temat Diabellego Beethovena*¹⁰⁵. Największy dziennik krakowski „Ilustrowany Kurier Codzienny” nie zaanonsował tego koncertu, z czego można wnosić, że organizatorem było tamtejsze Żydowskie Towarzystwo Muzyczne, z którym gazeta nie współpracowała w dziale zapowiedzi koncertowych. Wzmiankę o koncercie zamieściła natomiast „Gazeta Literacka” — pismo reprezentujące krakowską awangardę artystyczną¹⁰⁶.

We wrześniu 1933 roku Radio Wien nadało koncert muzyki Beethovena w wykonaniu Wiener Symphoniker pod dyrekcją Antona Weberna, na którym zabrzmiał *Koncert potrójny* w wykonaniu Rudolfa Kolischa, Jaschy Heifetza i Eduarda Steuermanna¹⁰⁷.

12 listopada 1933 odbyło się z udziałem Steuermanna pierwsze wiedeńskie wykonanie *Muzyki koncertującej* Hindemitha, na niedzielnym poranku Wiener Konzertorchester pod dyrekcją Aleksandra Zemlinskiego¹⁰⁸.

Początek roku 1934 to kolejne występy pianisty we Lwowie i w Krakowie¹⁰⁹. O koncercie krakowskim napisał ponownie Wiesław Gorecki na łamach „Gazety Literackiej”¹¹⁰. Koncert lwowski został zorganizowany 15 stycznia przez lwowskie koło Międzynarodowego Towarzystwa Muzyki Współczesnej, w małej sali Polskiego Towarzystwa Muzycznego — stałej siedzibie koncertów Towarzy-

¹⁰² A. Plohn, „Don Carlos”, „Drei-Groschen Oper” und andere Lemberger Neuigkeiten, „Signale für die musikalische Welt” 1933, z. 15/16, s. 259.

¹⁰³ A. Plohn, *Z sali koncertowej*, „Chwila” nr 4990 z 13 lutego 1933, s. 3.

¹⁰⁴ *Kunst*, „Prager Tagblatt” nr 45 z 22 marca 1933, s. 7.

¹⁰⁵ *Ruch muzyczny w kraju*, „Orkiestra” 1933, z. 4, s. 72.

¹⁰⁶ Wigo [Wiesław Gorecki], *Sezon muzyczny w Krakowie*, „Gazeta Literacka” 1932/33, nr 4, s. 77.

¹⁰⁷ „Radio Wien” 1933 z 22 września 1933, s. 50.

¹⁰⁸ *Theater- und Kunstnachrichten*, „Neue Freie Presse” nr 24846 z 12 listopada 1933, s. 14.

¹⁰⁹ *Ruch muzyczny w kraju*, „Orkiestra” 1934, nr 2, s. 30.

¹¹⁰ Wigo [Wiesław Gorecki], *Sezon muzyczny w Krakowie*, „Gazeta Literacka” 1933/34, nr 6, s. 94.

stwa¹¹¹. Nie był to — jak podaje biograf Kofflera Maciej Gołąb — „koncert utworów Kofflera” w wykonaniu Steuermanna¹¹² — w mieszanym programie, który obejmował także kompozycje Seweryna Barbaga, Romana Palestra, Adama Sołtysa i Antoniego Rudnickiego, uczestniczyli jako wykonawcy także lwowski pianista Robert Steinberger i zaproszony z Poznania wiolonczelista Dezyderiusz Danczowski. Steuermann wykonał, jak głosiła zapowiedź, „przekrój twórczości fortepianowej” Kofflera¹¹³. W rzeczywistości jednak pianista zagrał jedynie dwa utwory: *Sonatinę* z 1930 roku oraz *Musique. Quasi una sonata* z roku 1927 (w recenzji z koncertu Stefania Łobaczewska błędnie zanotowała tytuł drugiego z utworów *Sonata quasi una fantasia*)¹¹⁴. Maciej Gołąb pisze w odcinku kalendarium życia artysty odnoszącym się do 1931 roku, iż Steuermann „propagował utwory Kofflera”, jak i inne kompozycje polskie na estradach koncertowych”. Przejrzane na użytek tego artykułu materiały prasowe tego nie potwierdzają. Wykonawcą znanych mi prezentacji muzyki fortepianowej Kofflera za granicą (głównie słuchano tam *15 wariacji* op. 9), był Leopold Münzer. On również dokonał lwowskiego prawykonania *Sonatiny* Kofflera w 1930 roku¹¹⁵. Podobnie, kwereuda nie potwierdziła faktu, jakoby Steuermann czynnie uczestniczył w założonym we Lwowie kole MTMW od początku jego istnienia, tj. od 1930 roku. W podanym przez Alfreda Plohna pierwszym składzie Rady Programowej Koła brak nazwiska Steuermanna (wymienia on jedynie Kofflera, Barbaga, Münzera i Łobaczewską)¹¹⁶. Ten skład pierwszej Rady Programowej koła podano również w „Gazecie Lwowskiej” i w wersji skróconej — w „Orkiestrze”¹¹⁷. Prawdopodobnie współpraca Steuermanna z kołem lwowskim MTMW datuje się dopiero od momentu jego przybycia do Lwowa jako pedagoga. W tym okresie koncerty Koła odbywały się w trybie zamkniętym, wyłącznie z udziałem członków (ok. 150 osób), stąd bardzo rzadko były anonsowane w prasie, a w konsekwencji nie można się o nich nic bliższego dowiedzieć. Po roku 1934 kończą się, z oczywi-

¹¹¹ S. Łobaczewska, *Przed koncertem kompozytorów lwowskich*, „Gazeta Lwowska” 1933, nr 360 z 1 stycznia 1934, s. 7.

¹¹² M. Gołąb, *Józef Koffler*, Kraków 1995, s. 220.

¹¹³ *Koncert kompozytorów lwowskich*, „Gazeta Lwowska” nr 11 z 14 stycznia 1934, s. 2.

¹¹⁴ Por. M. Gołąb, op. cit., s. 247.

¹¹⁵ A. Plohn, *Musikbriefe. Lemberg*, „Signale für die musikalische Welt” 1930, z. 35, s. 1005–1006.

¹¹⁶ Ibidem, s. 1006.

¹¹⁷ *Ruch muzyczny w kraju*, „Orkiestra” 1931, nr 1, s. 12. Tu podano jedynie nazwiska Kofflera i Münzera.

stych przyczyn politycznych, jego występy w Niemczech. Ostatnie dwa lata pobytu artysty w Europie to koncerty w Wiedniu i Pradze oraz jeden koncert w Warszawie — o charakterze zamkniętym. W listopadzie i grudniu 1934 roku artysta dwukrotnie wystąpił w Wiedniu na koncertach austriackiej sekcji IGNM: wraz z Kwartetem Kolischa wziął udział w koncercie upamiętniającym sześćdziesiąte urodziny Schönberga, na drugim z koncertów zaprezentował swoje „mistrzowskie osiągnięcie” (Meisterleistung), jak to ujął Paul Stefan — *Fantazję kontrapunktyczną (Fantasia contrapuntistica)* Busoniego¹¹⁸. Z koncertów wiedeńskich zrealizowanych na początku 1935 roku warto wymienić udział w koncercie symfonicznym pod dyrekcją Heinricha Jalowetza, na którym prawykonano *Sinfonietę* Alexandra Zemlinskiego¹¹⁹. Według informacji Natalii Kaszkadamowej 5 marca 1935 artysta grał we Lwowie — w Instytucie Muzycznym im. M. Łysenki¹²⁰, jednak fakt ten nie znajduje żadnego odzwierciedlenia w prasie polskiej czy żydowskiej. W połowie marca 1935 roku Steuermann wystąpił w Pradze¹²¹.

Latem tegoż roku wziął udział jako wykonawca w festiwalu IGNM, który odbył się w stolicy Czechosłowacji. Wykonał *Zwei Klavierstücke (Chaconne und Toccate)* rosyjskiego emigranta związanego z Berlinem Vladimira Vogla¹²². W tym okresie wykładał także na mistrzowskim kursie pianistycznym w Salzkammergut w Austrii. 23 października 1935 roku zagrał swój ostatni koncert w Pradze, w Miejskiej Bibliotece. Wykonał utwory Bacha, Busoniego, Beethovena (*Sonata c-moll* op. 111), Chopina i Liszta¹²³. Przez krytyka dziennika „Národní listy” został przyjęty — jakże typowo — jako świetny technik, u którego siła tonu dominuje nad niuansami, a sprawność nad wyczuciem stylu kompozycji¹²⁴. 9 listopada 1935 roku Steuermann po raz ostatni wystąpił w radiu wiedeńskim, z czterdziestominutowym recitalem obejmującym *Fantazję C-dur* Mozarta, *Fantazję f-moll* i *Scherzo E-dur* Chopina, dwie etiudy Debussy’ego oraz *Walc Mefisto* Liszta¹²⁵. Z końcem grudnia artysta uczestniczył w koncercie upamiętniającym zmarłego

¹¹⁸ P[aul] St[efan], *Wiener Oper und Konzert*, „Musikblätter des Anbruch” 1934, z. 12, s. 203–204.

¹¹⁹ *Konzert*, „Musikblätter des Anbruch” 1935, nr 2/3, s. 71.

¹²⁰ N. Kaszkadamowa, op. cit., s. 285.

¹²¹ „Lidové noviny” nr 137 z 16 marca 1935, s. 3.

¹²² P. Stefan, *Das internationale Musikfest in Prag*, „Musikblätter des Anbruch” 1935, z. 8, s. 247.

¹²³ *Z kulturnich drobnosti*, „Národní listy” nr 207 z 22 października 1936, s. 4.

¹²⁴ [uhl], *Kultura*, „Národní listy” nr 296 z 29 października 1935, s. 3.

¹²⁵ „Radio Wien” z 1 listopada 1935, s. 24.

w noc wigilijną Albana Berga, zorganizowanym przez Verein für Neue Musik¹²⁶. 27 marca 1936 zjawił się niespodziewanie w Warszawie, uczestnicząc wraz ze znaną w Wiedniu śpiewaczką Susanne Karin¹²⁷ w koncercie zorganizowanym pod protektoratem ks. Zdzisława Lubomirskiego, prezesa komitetu propalestyńskiego w Polsce i przy współpracy polsko-palestyńskiej izby handlowej. Ten dość tajemniczy koncert (dyrygował nim kapelmistrz z Palestyny Wolfgang Friedländer) tylko jednorazowo zapowiedziano w „Kurierze Warszawskim”, w dzień koncertu, jako że — jak można się domyślić — nie był koncertem publicznym¹²⁸.

10 marca 1936 roku na koncercie wiedeńskiej sekcji IGMN Steuermann dokonał prawykonania swoich *Vier Klavierstücke*, powtórzył także *Klavierstücke* Vogla¹²⁹. Był to ostatni koncert artysty w Wiedniu — w maju 1936 roku opuścił swoją przybraną ojczyznę, kierując się do Ameryki — początkowo do Santa Monica, gdzie mieszkała już od kilku lat jego siostra Salka, a następnie do Nowego Jorku. Nie zdążył już dokonać prawykonania dedykowanych sobie *Wariacji* op. 27 Weberna, które zostały ukończone w 1936 roku — zaszczyt ten przypadł Peterowi Stadlenowi (prawykonanie miało miejsce we wrześniu 1937 roku; Steuermann zagrał *Wariacje* dopiero po wojnie, na jednym z koncertów w ramach kursów darmstadtzkich).

Zebrane tu materiały źródłowe ilustrują zaledwie część bogatej działalności Steuermanna w okresie przedwojennym. Dochodzą do niej jeszcze prace publicystyczne, poświęcone problemom wykonawstwa muzyki współczesnej¹³⁰ oraz nieomówione w niniejszym artykule prace kompozytorskie z lat trzydziestych, pozostałe w rękopisach: *Drei Lieder für eine tiefe Männerstimme*, ukończone w 1931 roku, oraz aranżacja *Verklärte Nacht* Schönberga na trio fortepianowe z roku 1932¹³¹. Jednak już na podstawie uwzględnionych tu źródeł można sobie

¹²⁶ *Worte aus dem Ausland über Alban Berg*, „Anbruch. Österreichische Zeitung für Musik” 1936, z. 1, s. 11.

¹²⁷ Susanne Karin często występowała w radiu wiedeńskim. W jej repertuarze były m.in. pieśni polskie.

¹²⁸ *Teatr i muzyka*, „Kurier Warszawski” nr 57 z 27 lutego 1936, s. 6 (wyd. poranne).

¹²⁹ *Bericht aus Wien*, „Anbruch. Österreichische Zeitung für Musik” 1936, z. 2, s. 61.

¹³⁰ Karierę Steuermanna jako publicysty zapoczątkowała publikacja artykułu-manifestu *Über die Angaben zeitgenössischen Pianisten (O zadaniach współczesnych pianistów)*, opublikowanego wiosną 1921 roku przez wydawane od 1919 roku przez Universal-Edition pismo „Musikblätter des Anbruch”. W tymże piśmie ogłosił artysta w 1927 roku artykuł *Die Eignung des Klaviers für Neue Musik (Przydatność fortepianu do [wykonywania] muzyki nowej)*. Jego artykuł znalazł się także w książce pamiątkowej *Arnold Schönberg zum 60. Geburtstag (Na 60. urodziny Arnolda Schönberga)*.

¹³¹ *Steuermann Eduard ...*, op. cit.

wyrobić pogląd o wybitnej roli, jaką odegrał bohater tego artykułu w tworzeniu i rozpowszechnianiu dorobku nowej muzyki europejskiej, w szczególności prac kompozytorów II szkoły wiedeńskiej. Świadomość tej roli poszerza nasze dotychczas skromne wyobrażenie na temat wkładu artystów urodzonych na ziemiach polskich w rozwój muzyki współczesnej.

STRESZCZENIE

Artykuł jest poświęcony działalności Edwarda Steuermanna — pianisty, publicyisty i kompozytora rodem z Sambora w Galicji, który jest dziś głównie znany jako współtwórca i promotor II Szkoły Wiedeńskiej, uczeń Arnolda Schönberga, autor prawykonań i opracowań szeregu jego dzieł. Odtworzone zostaną dzieje kariery pianistycznej Steuermanna począwszy od debiutu we Lwowie w 1903 roku do momentu opuszczenia Wiednia w 1936 roku. Zrekonstruowane zostaną trasy koncertowe artysty, jak również wykonywany przez niego repertuar, obejmujący nie tylko muzykę modernistyczną, ale i szereg sztandarowych dzieł klasyczno-romantycznej literatury fortepianowej. Kwerenda polskich, austriackich, czechosłowackich i niemieckich źródeł prasowych na temat koncertów Steuermanna pozwoliła na rozpoznanie roli, jaką odegrał artysta w życiu muzycznym pierwszych dekad XX wieku jako jeden ze znaczących wirtuozów działających w kręgu środkowoeuropejskim.

SŁOWA KLUCZOWE: Eduard Steuermann, II Szkoła Wiedeńska, Arnold Schönberg, pianistyka nowoczesna, muzyka XX-lecia międzywojennego

ABSTRACT

The artistic activity of Eduard Steuermann until 1936

The paper is devoted to the activity of Eduard Steuermann — the pianist, music critic and composer born in Sambor in former Galicia (now Ukraine) who is nowadays known as the co-creator and promoter of the Second Viennese School, the student of Arnold Schönberg, as well as the author of the world premieres and transcriptions of many Schönberg's works. The paper describes the history of Steuermann's pianistic career from the beginning — when he made his debut in Lwów (now Lviv, Ukraine) in 1903, until the year 1936 when he emigrated from Austria. The aim of the paper is to reconstruct Steuermann's concert tours as well as his repertoire, including not only modern music but also works from the classical piano repertoire. The search query of Polish, Austrian, Czechoslovakian and German press allowed to recognize Steuermann's role in the first decades of the 20. century as one of the leading pianists active in the Central European circle.

KEYWORDS: Eduard Steuermann, Second Viennese School, Arnold Schönberg, modern piano playing, music of the inter-war period

BIBLIOGRAFIA

Drobner Mieczysław, Przybylski Tadeusz, *Kraków muzyczny 1918–1939*, Kraków 1980.

Dybowski Stanisław, *Słownik pianistów polskich*, Warszawa 2003.

Gołąb Maciej, *Józef Koffler*, Kraków 1995.

Kaskzadamowa Natalia, *Eduard Steuermann — wybitny austriacki i amerykański pianista z Galicji* [oryg. w języku ukraińskim], w: *Musicia Galiciana*, t. 5, red. Leszek Mazepa, Rzeszów 2000.

Nemtsov Jascha, *Neue jüdische Musik in Polen in den 1920er–30er Jahren*, w: *Jüdische Kunstmusik im 20. Jahrhundert, Quellenlage, Entstehungsgeschichte, Stilanalysen*, hrsg. v. Jascha Nemtsov, Wiesbaden 2006.

Palmen Hanna, *The Polish pianist Artur Hermelin* [online], http://www.demusica.pl/cmsimple/images/file/palmon_muzykalia_13_judaica_4.pdf (dostęp 7.03.2017).

Przybylski Tadeusz, *Z dziejów nauczania muzyki w Krakowie od średniowiecza do czasów współczesnych*, Kraków 1994.

Rülke Volker, *Der Komponist Eduard Steuermann. Vier Werkstudien*, Hildesheim–Zürich–New York 2000.

Steuermann Eduard [Edward] 1892–1964 [online], https://www.musicologie.org/Biographies/s/steuermann_eduard.html (dostęp 9.02.2017).

Szmolyan Walter, *Die Konzerte des Wiener Schönberg-Vereins*, „Österreichisches Zeitschrift für Musik” 1981, z. 36.